

će o temeljnoj religiozno-didaktičkoj usmjerenosti franjevačke književnosti, ali i o širini vidika, književnom talentu ponekog od autora.

Hrestomatija starije bosanske književnosti dobrodošla je knjiga, koja će mnogome čitatelju biti kompetentan priručnik za upoznavanje nedovoljno nam poznatih književnih vrijednosti.

Stjepan Damjanović

KRITIČKO IZDANJE I HRVATSKI PRIJEVOD MARULICEVE DAVIDIJADE

Ostat će valjda zanavijek tajnom zbog čega Marulić za života nije objavio *Davidias*, zacijselo, po zamisli i izvedbi, svoje najambicioznije latinsko pjesničko djelo. Slamnig, koji se opširnije osvrće' na to, iznosi pretpostavku da je razlog tomu možda figuralna koncepcija spjeva, tj. poistovjećenje Davida i Krista, Staroga zavjeta s Novim, židovske i kršćanske vjere, te njegova alegoričnost, što nije bilo u skladu s poetičkim normama Vidinog tipa, koje su tražile da ep opisuje konkretne događaje. Prof. Gortan u predgovoru ovom izdanju napominje i mogućnost da je *Davidijada* ostala u rukopisu zbog toga što je »uza svu svoju nedvojbenu pjesničku vrijednost pokazivala dosta slabosti u prozodiji i jezičnom izričaju koji se nerijetko udaljuje od klasičnoga«.² Činjenica je, naime, da se na sačuvanom autografu nahodi dosta prepravaka i da one ne obuhvaćaju cio tekst, već se susreću u prvih deset pjevanja, što nas upućuje na pomisao da redigiranje nije bilo završeno, a to znači da ni Marulićev posao u potpunosti nije priveden kraju. Sam auktor u posveti djela moćnom kardinalu Dominiku Grimaniu, uz konvencionalne izjave skromnosti, apostrofira i neke poteškoće u svezi s radom na *Davidijadi*, od kojih je i jedna da se »već davno prestao baviti pisanjem pjesama«, a spominje također »zanovijetanja kritičara i podrugivanja zavidnika.«³ Postoji još jedna teza što se svodi na to da je ep, nastao dakle u kasnom razdoblju Marulićeva stvaranja, jednostavno zametnut u kardinalovoj zaostav-

¹ Marko Marulić, PSHK, Zora — Matica hrvatska, Zagreb 1974, predgovor, str. 12—16.

² Marko Marulić Dalmatinac, *Davidijada*, treće izdanje priredio i uvod napisao Veljko Gortan, preveo i komentar sastavio Branimir Glavičić, JAZU, Zagreb 1974, str. XV.

³ O.c., str. 4.

štini. Splitski kancelar Prokulijan već 1567, govoreći o Maruliću kao kršćanskom Vergiliju, *Davidijadu* drži izgubljenom.⁴

Tako se mislilo sve do 1901, kada je u arhivu splitske obitelji Alberti pronađen anoniman rukopis uvodnog pjevanja istoimenog spjeva, koje je priopćio M. Šrepel tri godine poslije. Tekst je, kao što će se naknadno ustanoviti, krivo atribuiran tvorcu *Judite*, a otkriće je pozdravljeno s vidljivim interesom, budući da je *Davidijada* već od Marulovih suvremenika uživala glas najvršnjega njegova poetskog ostvarenja. Tako joj Franjo Božičević-Natalis posvećuje pohvalni epigram, i stavljajući je uz bok Vergilijeve *Eneide* i Stacijeve *Tebaide*, pjeva Maruliću: »Po njoj si, ako li ne prvi, al' drugi si bar.«⁵ Međutim, Šrepelovo publiciranje nije bilo poticajno u tom smislu da potakne sustavniju potragu za toliko slavljanim latinskim pjesmotvorom. Naša je znanstvena javnost olako prihvatila Marulića kao pisca splitskog fragmenta *Davidijade*, te se zadovoljila spoznajom da je od njegova spjeva sačuvano tek jedno pjevanje. Tu činjenicu, primjerice, prihvaća Vodnik spominjući samo u jednoj rečenici Marulićev »veliki religiozni ep«.⁶ Slično postupa i Lozovina.⁷ Kombol također govori da je »najveća šteta, što danas imamo u rukama samo prvo pjevanje njegove *Davidijade*« i razmjerno opširno analizira te stihove ocjenjujući ih »među najljepšim od svega, što je izašlo ispod Marulićeva pera.«⁸ To je uvjerenje vladalo punih pedesetak godina, premda je već 1924. u publikaciji *Inventara rukopisa talijanskih knjižnica*⁹ naveden i manuskript Marulićeva epa, a vladalo bi možda i dalje, da se Carlo Dionisotti nije 1952. u jednom članku¹⁰ pozabavio Marulićevim latinskim prepjevom prvog pjevanja *Božanstvene komedije*. U tom se članku, naime, talijanski znanstvenik osvrnuo ukratko i na *Davidijadu*, koja je skupa sa spomenutim prijevodom bila pohranjena u arhivu Nacionalne biblioteke u Turinu. Reakcija na Dionisottijeve navode ovaj je put bila ažurna, i ubrzo je došlo do prvog izdanja tog spjeva.¹¹ No, u velikoj želji da se javnosti što prije podastre znamenito djelo hrvatske kulturne baštine, u izdanju se na-

⁴ M. Šrepel, *Prvo pjevanje Davideide*, »Građa za pov. knjiž. hrvatske«, IV, Zagreb 1904, str. 186.

⁵ U prijevodu Nikole Sopa, *Latinske pjesme Marku Maruliću*, Zbornik Marka Marulića, JAZU, Zagreb 1950, str. 27.

⁶ B. Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, I, Matica hrvatska, Zagreb 1913, str. 105.

⁷ V. Lozovina, *Dalmacija u hrvatskoj književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb 1936, str. 64.

⁸ M. Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Matica hrvatska, Zagreb 1945, citat prema II. izdanju (1961), str. 86.

⁹ Olschi, Firenze 1924, XXVIII, p. 118.

¹⁰ *Miscellanea di scritti di bibliografia ed erudizione in memoria di Luigi Ferrari*, Olschi, Firenze 1952, p. 232—242.

¹¹ Marko Marulić, *Davidias*, priredio J. Badalić, SPH 31, JAZU, Zagreb 1954.

što dosta propusta, što se naknadno pokušalo ispraviti *Dodatkom (addenda et corrigenda)*, koji obasiže preko osam sitnotiskanih stranica. Osim na tiskarske griješke, u pripomeni *Dodatku* upozoruje se i na to »da se u tekst epa uvukla i znatna količina netočnih lekcija, koje je ponajviše skrivila neopravdana hitnja kod priređivanja toga izdanja, a donekle i nepotpunost samog mikrofilma: čitav niz marginalnih bilježaka izmakao je snimaču na mikrofilmu.« Probleme je uvećalo i to što je Marulićev autograf bio poprilično oštećen vlagom. Stoga je i u drugom izdanju *Davidijade*, tiskanom u Venezueli,¹² opet bilo manjih netočnosti. Naposljetku su u ovomu, trećem njezinom objelodanjanju marom Veljka Gortana sve te krive lekcije i izostavljanja uklonjeni.

Držao sam potrebnim ukratko prikazati sudbinu glasovitoga Marulićeva rukopisa, sudbinu po mnogo čemu karakterističnu za naše okolnosti, e da bi se mogla ocijeniti važnost i vrijednost njegova najnovijeg izdanja. Njime smo dobili kritički tekst *Davidijade* i istodobno prvi hrvatski prijevod toga latinskog spjeva, i to prijevod, odmah ćemo naglasiti, dostojan originala. Taj pohvat, s obzirom na kakvoću izvornika i prepjeva te na ulogu koju Marulić ima u tradiciji hrvatske literature, možemo s punim opravdanjem držati velikim događajem za našu kulturu.

Priređivač latinskih stihova, Veljko Gortan, napisao je uz to i predgovor, u kojem govori o rukopisu, strukturi, jeziku i metrici epa, te navodi ispravke na marginama i emendacije, a Branimir Glavičić, pored prijevoda, sačinio je i opširan i znalački komentar. Knjizi je također pridodano *Kazalo imena i pojmova*, *Usporedan popis biblijskih imena* (Glavičić) i *Index nominum* (Gortan) pa je ona primjereno znanstveno opremljena. Koliko nas raduje činjenica da je napokon kritički publiciran Marulićev spjev, zasigurno jedan od najznačajnijih proizvoda europske humanističke epike, toliko će posebno našu pozornost pobuditi njegov prijevod, jer on pruža nove mogućnosti upoznavanja i doživljavanja toga djela.

Glavičić se s ovim prepjevom nedvojbeno uvrstio u najbolju hrvatsku predaju heksameterskog transponiranja latinskog pjesništva, koristeći se umješno njezinim stogodišnjim iskustvima. Što se tiče izvornog stiha, daktilskog heksametra, on ga uspjele odražava hrvatskim ruhom sa svim njegovim ritmičkim svojstvima, rabeći, dakako, za spondeje troheje i pirihijske, već prokušane naše adekvate. Gradba heksametra ovdje se ostvaruje tečno i naravno, unatoč strogom respektiranju metričkih pravila, pa je u stihu očuvana i njegova fluidnost i njegova proverbijalna uznositost i svečanost. Prevoditelj isto tako vjerno i precizno prenosi tekst, bdijući nad njegovim sadržajnim i humanističkim stilskim obilje-

¹² M. Maruli *Davidiadis libri XIV, e codice Taurinensi in lucem protulit M. Marcovich*, Merida 1957.

žjima, s mnogobrojnim pjesničkim ukrasima, od kojih je, primjericice, razvijanje poredaba i perifraza i te kako složeno. Nastoji pri tomu ne poremetiti jasnoću izriječja i čitkost, kako bi se naracija mogla slijediti bez posebnih naprezanja. Zamjetljiva je također znatna ujednačenost prepjeva, što svjedoči o Glavičićevoj upornosti i prevoditeljskoj odgovornosti, koja kvaliteta dobiva to više na važnosti, ima li se na pameti opsežnost djela, to jest 6.765 pretočenih heksametara. Kao ilustraciju gornjih tvrdnji o prijevodu, navest ću jedan ulomak iz drugog pjevanja, koji nam ujedno pokazuje i izvanrednu slikovitost i životnost Marulićevih komparacija:

Callidus ut quondam curuo piscator in hamo
 Componit dulces et in aequora porrigit escas
 Blanditusque cibus unco comprehendit aheno
 Et trahit affixum per fila tenacia piscem,
 Si non excusso frustretur linea congro,
 Sic Saul alloquio caelat quod corde uolutat.
 II, 102—107

Kao što lukavi ribič na svinutu udicu znade
 Staviti slatku meku i onda je baca u more;
 Hranom namamivši ribu, na mjedenu hvata je kuku
 Te je izvlači van, nabodenu, na čvrstome koncu —
 Ako se ne otme ugor, pa udica ostane prazna.
 Tako je riječ'ma i Šaul što u srcu snovaše krio.

Uza sve uvažavanje metričkih problema i visokih zahtjeva, koje je prevoditelj glede toga postavio, čini mi se, ipak, da je trebalo izbjeći elidiranje kakvo susrećemo u posljednjem citiranom stihu (*riječ'ma*). Takvih je sinkopa u Glavičića stanovit broj: *gradov'ma, ljud'ma, troj'cu, nit'ma, ledj'ma, kril'ma, drž'te, bud'te, čet'r', us'jana*... Naime, njih danas manje osjećamo kao pjesničku slobodu *metri causa*, a više kao svojevrsno devokaliziranje, svojstveno nekim regionalnim ili lokalnim izgovorima. Vjerojatno ih zbog toga susrećemo sve rjeđe u modernijim prijevodima. Sličan prizvuk čutimo i kod imperativa s riječcom *de*, na koji u prijevodu također kadgod naiđemo: *okrenide, učinide, zamijenide*... Nekoliko termina pomalo strši (*marš, čuka, hajduci*) u odnosu na opću frazeologiju ovakvoga spjeva.

To su zapravo naše jedine zamjedbe Glavičićevu radu, i one su, dakako, gleda li se dostignuće u cjelini, od manje važnosti. Jednako kao za prijevod on zaslužuje pohvale i za komentare, koji nisu samo neophodna objašnjavanja i bilježenje referencija, nego se čestokratno pretvaraju i u zanimljive interpretacije. Iz njih se očituje Glavičićeva primjerna instruiranost za zadaću koje se latio, jer su orijentirani višestruko. Komentari, naime, upućuju na biblijske elemente, na njihovo poetsko oblikovanje, na antičke i mitološke primjese i sveze s uzorima, na podudarnosti, ponekad

frapantne, između *Davidijade* i *Judite*, koja je, ne smije se zaboraviti, nastala znatno prije. Potonja je relacija napose indikativna, budući da neizravno govori o dignitetu, koji je Marulić pridavao stvaranju na hrvatskom jeziku, a koji je od nekih slavista bio sporen.¹³

Valja istaknuti kao posebnu vrijednost Glavičićevih komentara to što on na više mjesta *Davidijadu* dovodi u dodir s Curtiusovim rezultatima u istraživanju geneze i stilskih određenja novolatinske književnosti, a to pokazuje da naš latinski spjev funkcionira i uklapa se u kontekst europske humanističke poezije. Zato je škoda što ova edicija nema popratna članka ili sažetka na latinskomu ili na nekom svjetskom jeziku, jer bi time bila olakšana prezentacija inozemnim zainteresiranim krugovima.

Glavičićeva bogata, akribijska tumačenja svakako označuju prinos i ponuku na daljnje proučavanje složene problematike *Davidijade* i Marulićeve epike uopće, a ta se tumačenja dijelom temelje na dosadašnjim spoznajama a dijelom ih sistematiziraju i nadopunjuju.¹⁴ Jerbo u tom pogledu treba još štošta istražiti, a navlastito bi bila poželjna jedna sintetična stilska analiza, na što i Glavičić u komentiranju skreće pozornost. Naime, koliko god na prvi pogled koncepcijom i tendencijom izgleda jednostavnom — riječ je o edukativno-didaktičkoj obradbi isječka iz Biblije — *Davidijada* je u biti kompleksna pjesnička tvorevina, plodan izdanak razvijene tradicije tzv. kršćansko-vergilijanske epike, specifične poetike i strukture, koja svoje podrijetlo vuče iz srednjeg vijeka, a održaje se sve do XVII. stoljeća. Neosporno je da je naš auktor ne samo dobro ovladao tehnikom i instrumentarijem te tradicije, već da ju je i prozeo vlastitim literarnim iskustvima i umjetničkom samosviješću. Valja znati da je Marulić iz sadržaja nekih pedesetak dvostupačnih starozavjetnih stranica konstruirao velebnu pjesmu, narativno čvrsto komponiranu u XIV pjevanja s gotovo sedam tisuća stihova. Njegova je nadogradnja Biblije, dakle, morala biti neprestance nazočnom, a ona se očituje kako u humanističkom »ukrašavanju« figurama, u čudorednim, religioz-

¹³ Vidi M. Tomasović, *Marko Marulić Pečenić*, »Kolo«, broj 10, Zagreb 1971, str. 988.

¹⁴ Navodim glavne radove koji se bave naznačenim pitanjima: M. Cеровac, *Utjecaj rimske književnosti na epiku Marka Marulića*, »Hrvatska prosvjeta«, broj 9—10, Zagreb 1937, str. 406—414; P. Skok, *O stilu Marulićeve »Judite«*, *Zbornik Marka Marulića*, str. 165—241; J. Badalić, *Marulićeva »Davidijada«*, predgovor prvom izdanju, str. 5—40; Veljko Gortan, *Antička mitologija u Marulićevoj »Davidijadi«*, *Zbornik Filozofskog fakulteta u Zagrebu III*, Zagreb 1955, str. 113—119; isti, *Iz Marulićeve »Davidijade«*, »Živa Antika«, broj 1—2, Skopje 1956, str. 242—249; isti, *Čitajući Marulićevu »Davidijadu« i »Juditu«*, »Čakavska rič«, broj 1, Split 1972, str. 35—44; M. Marcovich, *On the »Davidiad« of Marko Marulić*, »Acta Conventus neo-latini Lovaniensis«, München 1973, str. 371—380.

nim i refleksivnim digresijama, tako i u jednom kreativnom, pjesnički nadahnutom interpretiranju pripovijesti o legendarnom kralju Davidu. I današnji će čitatelj, jamačno, prepoznati te njegove odlike. Privući će nas poglavito ljepota poetskih poredaba, vještina u njihovu gradiranju i strukturiranju, izvrsno skiciranje krajolika, posebice mōra u poredbama, nenadmašni opisi pokreta vojske i prikazi bitaka, dinamičnost skupnih scena, te psihološka i liriska razradba pojedinih situacija. O *Davidijadi* bi se moglo reći isto ono što je P. Skok tvrdio o *Juditi*, temeljito raščlanjujući njezina stilska svojstva: »Kad se uporedi original Vulgatin sa stilističkom preradom Marulićevom, onda se dolazi do zaključka, da njemu pripada čitav deskriptivni i pikturalni dio u *Judite*. Velim, naročito, pikturalni, jer se taj najjače ističe u njegovoj stilističkoj preradbi. Svagdje, gdje je trebalo vizuelno prikazati ili lica ili pokret vojske ili odjeću Juditinu, njezinu ljepotu, gozbe itd., tu je uvijek Marulić postupio kao slikar i tu je bio uvijek originalan.« »... a poredbe služe samo za vizuelno prikazivanje psihološkog stanja. To je uostalom njihova glavna funkcija. One ima da prikažu apstraktne pojave u konkretnoj, vizuelnoj slici. Marulić je u njima savršeno uspio... Poređenja je Marulić uzimao, kako smo vidjeli, iz one sfere, koja je u njemu bila najbliža: dalmatinski pomorski i ribarski život, vinogradarstvo i razni događaji iz svagdašnjice. Zbog toga njegove poredbe ne čine utisak traženog i nategnutog, nečeg neproživljenog ili neviđenog, što bi bilo samo plod mašte. I to je jedan razlog svježine, koja se još i danas može osjećati. Njegove poredbe nijesu prema tome izgubile ni danas estetsku vrijednost.«¹⁵ Ti zaključci u *Davidijadi* dobivaju još veću potkrepu, budući da je ona mnogo opsežnija i epski razvedenija od *Judite*. Povrh toga što se ističe kao marinist i bataljist, Marulić i u nekim drugim prilikama iskazuje svoj vrsni vizualni talent; primjerice u živopisnom, gotovo naturalističkom, crtanju pijanstva, te općenito u crtanju ljudske pohote i strasti, a i njegove su ljubavne epizode, što u prvi mah može djelovati iznenađujuće, čulne i plastične.

Svrha je ovoga, prostorno ograničenog, osvrta bila da iznese ponajglavnije obavijesti o novoj ediciji Marulićeva latinskog epa, te da ukaže na neke njegove bitne odrednice. Stoga se on, razumljivo, nije upuštao u potanja razmatranja, niti je mogao dodirnuti još mnoge relevantne značajke *Davidijade*, što je bilo donekle i objektivno uvjetovano. Valja imati na pameti, još ćemo jednom opetovati, činjenicu da ona »nije ni izdaleka još onoliko istražena koliko to po svojim umjetničkim kvalitetama zaslužuje. Vrhunsko djelo hrvatske književnosti razdoblja humanizma još čeka dublju i podrobniju analizu u mnogim pravcima.«¹⁶ Ovo bi njezino dolično

¹⁵ O.c., str. 176 i 225.

¹⁶ B. Glavičić, *Odabrani dijelovi Marulićeva »Davidijade«, »Mogućnosti«, broj 6–7, Split 1974, str. 651.*

objavljivanje moralo biti najbolji mogući poticaj naporima u tom pogledu. Ono bi trebalo naići i na što jaču potporu naše javnosti, kako bi »najzrelije djelo oca hrvatske književnosti«¹⁷ postalo što dostupnije općinstvu. Zbog toga bi možda bilo probitačno prirediti jedno popularnije i jeftinije izdanje, samo s hrvatskim prijevodom, za one brojne čitatelje, koji ionako nisu u stanju pratiti knjige *latinske aliti diačke*.

Mirko Tomasović

DJELA DŽIVA BUNIĆA VUČICA

(Priredio Milan Ratković, SPH XXXV, Zagreb 1971.)

Pišući na početku knjige o situaciji oko izdavanja Bunićevih pjesama, priređivač s pravom konstatira: »Izvršenje toga zadatka nije se smjelo dalje odgađati«. A ipak, ta je zadaća bila složena, odgovorna i nimalo laka, i to iz nekoliko glavnih razloga. Najprije, zbog specifične sudbine Bunićeva opusa do danas: nismo, sve dosad, imali potpunoga i autoritativnog izdanja njegovih »složenja«. Nadalje, zbog zapreka što su stajale na putu do pravilnog čitanja teksta i točne njegove prezentacije: dosadašnja izdanja nepotpuna su i najčešće nepouzdana. Napokon, zato što se ovakvim, potpunim kritičkim izdanjem Bunićevih djela otvara nov vidik na mjesto njegova opusa u okviru hrvatske književnosti, kao i mogućnost njegova preciznijeg situiranja u njezin kontinuitet.

Svaka od ovih činjenica stvorila je, tijekom dosadašnjeg bavljenja Bunićevim djelom, i dodatne poteškoće s kojima se ovo izdanje moralo suočiti. Premda smo, tako, dosad imali nekoliko dosta dobrih radova o ovome pjesniku, zbog prve od navedenih poteškoća — zbog odsutnosti potpunijeg uvida u Bunićevo djelo — isplela se u nas legenda o velikome, a nedovoljno poznatom, baroknom pjesniku, kojega smo znali tek iz antologija i strogo stručnih ili teško dostupnih publikacija, legenda koju je ovo kritičko izdanje moralo u mnogim točkama opovrgavati. Druga među pobrojanim teškoćama — manjkavost dosadašnjih izdanja — prisilila je ovu ediciju da se prema njima opredjeljuje, da ispravlja evidentne, ali i teško uočljive propuste. Napokon, činjenica da mora predstavljati prvo pouzdano izdanje Bunićevih djela, stavila je pred XXXV knjigu *Starih pisaca* i dodatnu odgovornost.

Svih tih opasnosti bio je priređivač Milan Ratković na najbolji mogući način svjestan. Kao dobar poznavalac Bunićevih djela i

¹⁷ Glavičić, *ibidem*.